

ПОДІЛЛЯ І ПІВДЕННО-СХІДНА ВОЛИНЬ

МАТЕРІАЛЬНА ТА ДУХОВНА КУЛЬТУРА КРАЮ

всеукраїнська
міждисциплінарна
науково-практична конференція

Випуск 3

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька обласна військова адміністрація
Хмельницька обласна рада
Департамент освіти і науки Хмельницької обласної військової адміністрації
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Кафедра суспільних дисциплін
Державний архів Хмельницької області
Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при
Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка
Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтва
Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України

ПОДІЛЛЯ І ПІВДЕННО-СХІДНА ВОЛИНЬ: МАТЕРІАЛЬНА ТА ДУХОВНА КУЛЬТУРА КРАЮ

ВИПУСК 3

Хмельницький
2026

конференція

УДК 94:39(477.43/44/.82)(062.552)

П 65

Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 9 від 29. 04. 2026 р.)

Рецензенти:

С. Е. Баженова, докторка історичних наук, професорка (м. Кам'янець-Подільський)

С. Д. Гальчак, доктор історичних наук, професор (м. Вінниця)

Редакційна колегія:

І. М. Шоробура, в. о. ректора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор (гол. ред.);

В. М. Островий, кандидат історичних наук, доцент (заст. гол. ред.);

В. Р. Адамський, кандидат історичних наук, доцент (відп. ред.);

О. Л. Бакіна, заступник директора з навчально-виховної роботи Хмельницького ліцею № 15 імені О. Співачука;

К. М. Бурдуваліс, директор Державного архіву Хмельницької області, доктор філософії;

Г. В. Бучківська, доктор педагогічних наук, професор;

В. В. Галатир, кандидат історичних наук, доцент;

О. М. Галус, доктор педагогічних наук, професор;

О. М. Гринчишин, кандидат історичних наук, доцент;

А. М. Гуменюк, кандидат філософських наук, доцент;

Л. М. Левандовська, кандидат історичних наук;

М. І. Онищук, директор Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва;

С. О. Семенчук, кандидат історичних наук, доцент;

О. С. Поліщук, доктор філософських наук, професор.

П 65 Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю: матеріали III всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 квітня 2026 р.) / [І. М. Шоробура (гол. ред.), В. М. Островий (заст. гол. ред.), В. Р. Адамський (відп. ред.), К. М. Бурдуваліс, Г. В. Бучківська та ін.]. Хмельницький: ХГПА, 2026. Випуск 3. 365 с.

У збірнику вміщені повідомлення, виголошені авторами, в якості доповідей на III всеукраїнській міждисциплінарній науково-практичній конференції «Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю», в яких розкрито різні методологічні рефлексії, проблеми політичної, економічної та соціальної історії краю.

Адреса редакційної колегії: м. Хмельницький, вул. Проскурівського підпілля, 139, E-mail: kgpa_nauka@ukr.net

© Автори статей, 2026

**Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна
культура краю**
ЗМІСТ

Семенчук С. Антропоморфна кам'яна пластика Болохівської землі	3
Кундельський В., Кундельський Д. Поділля та Південно-Східна Волинь у контексті подій 1648 р.	15
Яблонський В. Право презенту унійних священників Теофіпольщини за матеріалами візитаційних описів Базалійського, Човганського та Ямпільського деканатів 1756 року	21
Блажевич Ю., Качеровська Н. Чумацький промисел в Україні і на Поділлі: становлення, розвиток та занепад (XI-XIX ст.)	25
Сердунич Л. Давня українська сільська їжа – основа міського харчування	42
Говорун В. Комплексне краєзнавче дослідження села Русанівці	55
Єсюнін С. Кравецтво – провідне ремесло Пłosкирова (Проскурова) у XVIII – на початку XX ст.	66
Гурська К. Єврейське населення Поділля та рекрутська політика російської імперії у першій половині XIX століття (на прикладі жителя містечка Новокосянтинів).	77
Олійник Ю. Дворянські училища Подільської губернії: становлення, розвиток та трансформація	93
Адамський В. Бюджет Проскурова 1917 року: джерела доходів та напрямки фінансування	97
Ільчук А. Культурно-освітня діяльність Проскурівської «Просвіти» в добу Української революції 1917–1921 рр.....	105
Галатир В. Політико-адміністративні аспекти становлення державності в Південно-Східній Волині (квітень-грудень 1918 р.)	113
Коржик С. Адміністративно-територіальний устрій та владна вертикаль на Летичівщині в добу Української держави (1918 р.)	123
Катаєв Н. Розгортання українського руху на Поділлі наприкінці 1918 року (за матеріалами газети «Життя Поділля»)	137
Завальнюк К. Знищення більшовиками Американської дипломатичної місії на Проскурівщині у 1920 році	145

ІІІ всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Доронська-Собко О. Українець Микола Зотенко – жертва більшовицьких репресій в Проскуріві	153
Берковський В. Джерела до історії театрального руху в прикордонній зоні УСРР (1920-1923 рр.)	169
Байдич В., Погорілець О. Встановлення народної освіти в селах Летичівщини в 20-х роках ХХ століття (за архівними документами ДАХМО)	178
Гринчишин О. Проблеми та суперечності розвитку сільськогосподарського виробництва Поділля в умовах нової економічної політики (1921-1929 рр.)	188
Трембіцький А. Поет нездоланного руху – Володимир Свідзінський	195
Кравчук О. Вихідці з теренів Вінниччини та Хмельниччини на сторінках книги О.Пеленської «Україна поза Україною»	207
Соловей М. Позакласна та позашкільна робота в діяльності Кам'янець-Подільського обласного інституту удосконалення вчителів: освітні пріоритети та практики (1944-1954 рр.)	211
Прокопчук В., Завальнюк О. Юрій Васильович Телячий: подвижництво в освіті та науці	225
Гуменюк А., Хоптяр Ю. Захисники герої з Ярмолинеччини Хмельницького району у російсько-українській війні (2022-2025) (на матеріалах Ярмолинеческої газети «Вперед»)	234
Скрипник А. Методичні аспекти викладання курсу «Історія українського державотворення» магістрантам-історикам	245
Ветров В., Ветрова Т. Меджибізький замок: сучасний досвід наукових та рятувальних досліджень	250
Онищук М. Нематеріальна культурна спадщина Хмельницької області – регіональний дискурс	260
Маркова С., Онищук М., Пономарьова А. Українські традиції малювання домашньої ікони на Хмельниччині: теоретико-прикладні аспекти	269
Маркова С. Становлення української сценічної народної хореографії в Хмельницькій області: джерелознавчі, методологічні та прикладні дискурси	279

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

Сосніна О. Традиційна кухня Хмельницької області як елемент нематеріальної культурної спадщини	290
Григоренко З., Григоренко О. Покликання вченого – служити освіті й людям	300
Медвідь Ф. Економічна безпека в контексті небезпек і загроз національним інтересам України	314
Баворовська О. Спадкоємці «золотої доби»: лауреати Хмельницької обласної премії імені Володимира Гериновича	324
Левандовська Л. Особливості реалізації краєзнавчого компонента в контексті реформування шкільної історичної освіти	329
Гуменюк А. Формування фахових компетентностей здобувачів освіти засобами локальної історії Поділля	337
Островий В., Бочуля М. Формування хронологічної компетентності в учнів 8 класу в межах курсу «Хмельницькознавство»	341
Бочуля М. Застосування QR-кодів для реалізації діяльнісного підходу під час вивчення курсу «Хмельницькознавство»	351

Максим БОЧУЛЯ,
м. Хмельницький

ЗАСТОСУВАННЯ QR-КОДІВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ХМЕЛЬНИЦЬКОЗНАВСТВО» У 8 КЛАСІ

У статті здійснено контент-аналіз функціонального призначення QR-кодів, інтегрованих у навчальний посібник «Хмельницькознавство» для 8 класу як засобу реалізації діяльнісного підходу в навчанні. Виокремлено 4 функціональні блоки цифрових завдань, які забезпечують перехід від репродуктивного сприйняття інформації до активного дослідження та створення власних медіапроектів. Обґрунтовано, що систематична робота з такими інструментами гарантує розвиток ключових компетентностей, оскільки вивчення локальної історії базується на внутрішній мотивації та стає частиною власного життєвого досвіду школяра.

Ключові слова: 8 клас, гейміфікація, діяльнісний підхід, дослідницька діяльність, ключові компетентності, локальна ідентичність, Хмельницькознавство, QR-коди.

Сучасна освітня парадигма, що базується на діяльному підході, вимагає фундаментальної трансформації навчального процесу – від традиційної трансляції готових знань до організації активної пізнавально-пошукової діяльності учнів. Курс «Хмельницькознавство» для 8 класу призначений для формування локальної ідентичності та виховання свідомості громадян шляхом глибокого вивчення історії, культури та економіки рідного краю, зокрема потребує інноваційних методичних інструментів реалізації цих амбітних завдань. QR-коди стали саме такими стратегічними технологічними рішеннями, які дозволяють учням легко та швидко перейти від статичного друкованого підручника до динамічного багатовимірного цифрового середовища, перетворюючи процес навчання на захоплююче активне дослідження.

Головною метою цієї статті є проведення ґрунтовного контент-аналізу функціонального призначення QR-кодів, розміщених у підручнику «Хмельницькознавство» для 8 класу, а також з'ясування

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

конкретних механізмів, завдяки яким ці цифрові інструменти забезпечують перехід від пасивного сприйняття навчального матеріалу до активної пізнавально-пошукової діяльності учнів. Досягнення цієї мети передбачає вирішення кількох взаємопов'язаних завдань: встановити загальну кількість QR-кодів і визначити принципи їх розподілу за функціональними блоками; проаналізувати зміст цифрових ресурсів, до яких відсилають коди; дослідити, які саме пізнавальні процеси активізує кожен блок; та оцінити загальну ефективність запропонованої системи з точки зору сучасних вимог до організації навчання.

Науковий інтерес до питань інтеграції QR-технологій в освітній простір є відносно новим, проте вже достатньо розвиненим напрямом педагогічних досліджень. Питаннями впровадження інноваційних цифрових ресурсів у шкільну освіту активно займаються провідні методисти та автори сучасних підручників та посібників, чий внесок став визначальним для розвитку цієї галузі. Серед них: О. Бурлака [3], В. Власов [2], Н. Власова [3], Д. Вашук [2], О. Данилевська [2], Н. Камінська [5], М. Крижановська [4], А. Макаревич [1], О. Наумчук [4], О. Охріменко [1], О. Панарін [1], Н. Старченко [3], Ю. Топольницька [1], Г. Хлібовська [4] та І. Щупак [3]. Праці цих науковців заклали теоретичне підґрунтя для розуміння того, яким чином цифрові технології можуть органічно вписуватися в логіку навчального процесу, не замінюючи традиційні методи, а збагачуючи й посилюючи їх.

Вивчення рідного міста в межах курсу «Хмельницькознавство» для 8 класу набуває особливого значення в контексті сучасних викликів, які постають перед українським суспільством. Формування локальної ідентичності, усвідомлення власної причетності до культурного та історичного спадку громади, розвиток критичного ставлення до минулого й відповідального погляду на майбутнє – усе це завдання, які виходять далеко за межі звичайного шкільного предмета. Авторка посібника Н. Камінська цілеспрямовано впровадила стратегію цифрової трансформації навчального контенту. Це дозволило перетворити вивчення краєзнавства на динамічний процес, що має глибоке особистісне значення для кожного восьмикласника та сприяє його активному залученню до пізнання рідного краю. Результатом цього стратегічного рішення стало впровадження системи з 55 QR-кодів,

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

яка функціонує за принципом безперервної гіпертекстуальності: кожен код є унікальною точкою входу до окремого цифрового ресурсу, тематично пов'язаного з конкретним параграфом або розділом підручника [5].

Детальний аналіз усіх 55 QR-кодів дозволив виявити чітку внутрішню логіку їх розподілу за характером пізнавальної діяльності, яку вони стимулюють. За результатами цього аналізу вдалося виділити 4 основні функціональні блоки, кожен із яких відповідає окремому етапу навчальної діяльності та забезпечує залучення учнів до якісно різних пізнавальних процесів – від первинного дослідження джерел до самостійної творчої та проєктної роботи.

Першим і методологічно найважливішим є блок дослідницько-аналітичної діяльності, якому відведено 15 QR-кодів, що становить приблизно 27,3% від загальної кількості. Ця цифра не є випадковою: вона відображає усвідомлений пріоритет авторів – поставити в центр навчального процесу роботу з автентичними джерелами та розвиток навичок самостійного наукового аналізу. Принципова відмінність цього блоку від традиційного підходу полягає в тому, що учень не отримує готових висновків із підручника, а сам приходить до них через власне дослідження. QR-коди слугують тут своєрідними цифровими провідниками, що ведуть учня від запитання до джерела, від джерела до аналізу, від аналізу до власного обґрунтованого висновку.

Зокрема, доступ через QR-код до спеціалізованого ресурсу «Інтерактивна культурно-туристична карта Хмельниччини» [5, с. 201] та інших геоінформаційних платформ відкриває перед учнями можливість проводити повноцінний просторовий та історико-географічний аналіз розвитку регіону. Завдання такого типу, як-от «Використовуючи карту, поміркуйте, як географічне розташування Плоскирова вплинуло на розвиток та становлення поселення» [5, с. 30], вимагає від школяра не просто пошуку готової відповіді, а складного міждисциплінарного синтезу: потрібно зіставити фізико-географічні характеристики місцевості з логікою господарського освоєння, торговельними шляхами, оборонними потребами та особливостями розселення людей у певну епоху. Це завдання формує в учнів системне мислення та здатність бачити зв'язок між природним середовищем і перебігом історичних процесів.

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Не менш ціннішими є QR-коди, що надають доступ до завдань, пов'язаних із безпосередньою роботою в музейному просторі. Так, завдання «Відвідайте Хмельницький обласний краєзнавчий музей. Проаналізуйте пам'ятку...» [5, с. 17] спрямоване на формування артефактознавчих навичок: учні вчать самостійно визначати матеріал виготовлення предмета, особливості його художнього оздоблення, функціональне призначення та місце в системі матеріальної культури доби. Такий підхід переносить навчання з класу до реального культурного простору міста, що має потужний виховний і мотиваційний ефект. Окреме місце серед ресурсів цього блоку посідають віртуальні екскурсії та свідчення очевидців. Автентичні «Спогади нотаріуса Колоколова» [5, с. 203] чи розповіді про власників старовинної аптеки або гастроному – це не просто цікаві факти з міської хроніки, а унікальний матеріал для розвитку навичок критичної роботи з джерелами особового походження. Учні навчаються враховувати суб'єктивність авторської позиції, зіставляти різні погляди на одні й ті самі події, відрізняти факт від інтерпретації та формулювати власне виважене ставлення до описуваних подій. Зрештою, дослідницько-аналітичний блок формує в учнів цілісну компетентність краєзнавця-дослідника – людини, яка вмє ставити запитання, шукати відповіді в першоджерелах, критично оцінювати здобуту інформацію та робити самостійні обґрунтовані висновки.

Органічним продовженням дослідницького етапу є другий функціональний блок, присвячений систематизації та структуруванню здобутих знань. Цей блок представлений 12 QR-кодами 21,8% від загального обсягу і виконує критично важливу дидактичну функцію: перетворює розрізнені факти, зібрані в ході дослідження, на цілісну, логічно впорядковану та внутрішньо узгоджену систему знань. Без цього етапу навчання ризикує залишитися на рівні хаотичного накопичення інформації без глибокого її осмислення. Інтерактивні цифрові інструменти, доступ до яких відкривають QR-коди цього блоку, цілеспрямовано розвивають здатність учнів виділяти суттєві ознаки явищ, встановлювати зв'язки між поняттями, порівнювати об'єкти за різними критеріями та впорядковувати інформацію в зручних для сприйняття структурах.

Показовим прикладом є вправи на класифікацію – зокрема, «Архітектурні споруди міста Хмельницького» [5, с. 50] або

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

«Соціально-економічний розвиток Проскурова в XVII–XVIII століттях» [5, с. 92], реалізовані у форматі онлайн-вправи «Класифікація». Виконуючи ці завдання, учні мають самостійно визначити критерії групування, розподілити об'єкти за відповідними категоріями наприклад: тип архітектури, призначення споруди, епоха будівництва або сфера господарської діяльності та обґрунтувати свій вибір. Це дозволяє вийти за межі суто історичних знань і сформувані в учнів універсальні когнітивні навички: вміння глибоко аналізувати матеріал та оперувати складними логічними категоріями. Окрему роль у цьому блоці відіграють вправи на хронологічну систематизацію у форматах «Впорядкуй події» [5, с. 180] та «Числова пряма» [5, с. 104]. Такі інтерактивні завдання спрямовані не на механічне запам'ятовування дат, а на формування хронологічної компетентності. Це дозволяє учням усвідомлювати глибину часової перспективи та чітко простежувати причинно-наслідкові зв'язки між історичними подіями. Учень, який опанував навички орієнтування в етапах розвитку поселення від його витоків до сьогодення, демонструє системне розуміння динаміки історичного процесу, що є значно ефективнішим за репродуктивне відтворення окремих хронологічних даних.

Принципово важливим третім блоком є гейміфікація та ігрові форми перевірки й закріплення знань, якому відведено 20 QR-кодів – найбільша частка серед усіх блоків, що складає приблизно 36,4% від загальної кількості. Така перевага не випадкова: цей блок виконує функцію, яка є критично необхідною для ефективного навчання, але традиційно залишається найменш привабливою для учнів – закріплення, повторення та самоперевірку засвоєного матеріалу. Гейміфікація докорінно змінює вектор навчання: від пасивного запам'ятовування до емоційно насиченого дослідження. Використання інтерактивних методів дозволяє перетворити помилку на інструмент розвитку, а успіх – на дієвий стимул, що забезпечує неперервність та високу інтенсивність навчального процесу. Такий підхід гарантує багаторазове й добровільне повернення учнів до контенту, що суттєво підвищує якість засвоєння краєзнавчого матеріалу.

Серед ресурсів цього блоку особливе місце посідають вправи на засвоєння краєзнавчої термінології – «Вгадай слово» [5, с. 11], «Знайди слова» [5, с. 16, 75, 185], «Пропущені слова» [5, с. 126]. Ці

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

завдання вирішують одну з найскладніших проблем вивчення предметів регіональної тематики: специфічна місцева лексика, географічні назви, імена історичних діячів і терміни, пов'язані з культурою регіону, засвоюються учнями значно легше, коли вони зустрічають їх у контексті гри, а не у вигляді словникового списку для заучування. Водночас ігрові формати: «Вікторина» [5, с. 30], «Знайди пару» [5, с. 81], «Поєднай пари» [5, с. 165], «Розв'яжіть кросворд» [5, с. 136], «Скачки» [5, с. 117], «Перший мільйон» [5, с. 10] – забезпечують перевірку засвоєння фактичного матеріалу в умовах, що максимально знижують рівень тривожності. Принциповою перевагою ігрових форматів із миттєвим зворотним зв'язком є те, що помилка перестає бути травматичним досвідом і перетворюється на конструктивну підказку: учень одразу бачить, де саме виникло непорозуміння, і має можливість оперативно заповнити прогалину, не чекаючи наступного уроку чи перевірної роботи. Це формує звичку до самостійного контролю власних знань – одну з ключових характеристик відповідального учня. Висока частка гейміфікованих завдань у загальній структурі курсу підтримує стабільно високий рівень мотивації та емоційної залученості школярів упродовж усього навчального року, запобігаючи втраті інтересу до матеріалу та забезпечуючи рівномірне опрацювання всіх тем без відчуття примусу.

Завершальним і водночас найвищим щаблем методичної системи курсу є четвертий блок, спрямований на розвиток культурної компетентності та реалізацію проєктної діяльності. Незважаючи на те що цей блок налічує лише 8 QR-кодів – 14,5% від загального обсягу і є найменшим за кількісним показником, саме він втілює найбільш складний і педагогічно значущий вид навчальної діяльності – самостійне створення власного культурного та освітнього продукту. Перехід від засвоєння та відтворення готових знань до їх творчого застосування у власному дослідницькому чи медіапроєкті є якісним стрибком у розвитку учня, свідченням справжньої інтелектуальної та громадянської зрілості.

Зокрема, вправа «Культурне та духовне життя міста» занурює учнів у вивчення нематеріальної культурної спадщини Хмельниччини – традицій, звичаїв, мистецьких форм, релігійного й громадського життя, системи цінностей, які формували обличчя міста в різні епохи. Осмислення цього пласту регіональної

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

культури є необхідною умовою для формування повноцінної місцевої ідентичності, яка спирається не лише на знання фактів, а й на емоційний зв'язок із культурним кодом рідного міста. Особливу роль у цьому блоці відіграє доступ через QR-коди до відеоматеріалів успішних медіапроектів, створених учнями попередніх років. Розповіді про видатного письменника Костя Місевича чи визначну громадську діячку Катерину Луцик [5, с. 205] – це не просто інформаційні матеріали про відомих земляків, а реальні зразки якісної дослідницької роботи, виконаної ровесниками. Такий підхід має потужний мотиваційний ефект: учні бачать, що створення серйозного дослідницького продукту є реально досяжним завданням для школяра їхнього віку, і це надихає їх на власну творчість. Крім того, перегляд і аналіз цих робіт формує в учнів розуміння критеріїв якісного дослідження: як правильно обирати та опрацьовувати джерела, як структурувати матеріал, як поєднувати науковість із цікавою подачею. Зрештою, завершальний блок перетворює накопичені знання на дієве переконання, а навчальний процес – на акт громадянської самоідентифікації. Учень, який пройшов усі чотири етапи курсу й створив власний проєкт про рідне місто, усвідомлює себе не стороннім спостерігачем, а повноправним учасником живої культурної традиції міста Хмельницького-людиною, яка не лише знає свою місцеву історію, а й несе відповідальність за її збереження та примноження.

Підсумовуючи проведений контент-аналіз, можна стверджувати, що впровадження системи QR-кодів у навчальний курс «Хмельницькознавство» для 8 класу є не просто технічним удосконаленням підручника, а глибоко продуманим педагогічним рішенням, що забезпечує повноцінну реалізацію діяльнісного підходу в регіональній освіті. Розподіл 55 QR-кодів між чотирма взаємодоповнюючими функціональними блоками – дослідницько-аналітичним 27,3%; систематизаційним 21,8%; гейміфікаційно-закріплювальним 36,4% та проєктно-культурним 14,5% – відображає чітку методичну логіку, що відповідає природній послідовності повноцінного пізнавального циклу: від первинного дослідження джерел через структурування та закріплення знань до їх творчого застосування у власному продукті. Кожен із блоків активізує специфічні пізнавальні процеси, розвиває окремий компонент дослідницької, аналітичної та творчої компетентності

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

учня, а разом вони формують цілісну особистість – свідомого громадянина, закоханого у своє місто та здатного стати активним будівничим його культурного майбутнього.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія України : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти / О. Є. Панарін, Ю. А. Топольницька, О. С. Охріменко, А. С. Макаревич. Київ: Літера ЛТД, 2025. 303 с.
2. Історія України: підручник для 8 класу / В. Власов, О. Данилевська, Д. Ващук. Київ: Генеза, 2025. 256 с.
3. Історія України: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти / І. Я. Щупак, Н. П. Старченко, О. В. Бурлака, Н. С. Власова та ін. Київ: Оріон, 2025. 244 с.
4. Історія України: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти / Г. М. Хлібовська, М. Є. Крижановська, О. В. Наумчук. Тернопіль: Астон, 2025. 264 с.
5. Хмельницькознавство: навч. посіб. для 8 кл. закладів загальн. середн. освіти / Н. І. Камінська. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2024. 232 с.